

Cuprins

INTRODUCERE

Provocarea. Scopul și metoda acestui studiu	7
---	---

PARTEA ÎNTÂI

Înainte de Sinodul V Ecumenic

I. Viața lui Evagrie Ponticul	33
1. Nașterea la Ibora în Pont. Tinerețea în Capadocia . .	33
2. Evagrie Ponticul: „Un filozof în deșert”?	36
3. Mai mult filozof decât teolog?	42
4. Evagrie, coleg de studii al sfântului Ioan Hrisostom la Antiohia	45
5. Discipoli ai lui Libanios și auditori ai lui Andragathios	52
6. Nici preot, nici episcop: doar monah!	56
7. Auditori ai lui Andragathios	60
8. Discipoli ai lui Libanios	62
9. Ioan Hrisostom și trista soartă a ucenicilor și prietenilor lui Evagrie	63
10. Viața „avvei Evagrios” în pustia Egiptului	80
11. Căile de nepătruns ale destinului	87
II. Autorii secolului IV — Autorii favorabili lui Origen	91
Introducere	91
1. Vasile cel Mare	92
2. Grigorie al Nyssei	100

3. Grigorie din Nazianz	105
4. Nectarie al Constantinopolului	114
5. Prim bilanț	116
III. Autorii antiorigeniști	120
Introducere	120
1. Epifanie al Salaminiei	123
2. Teofil al Alexandriei	131
3. Ieronim	135
IV. Autorii secolului V	140
Introducere	140
1. Controversa antropomorfită	141
2. Autorul anonim al <i>Relatării despre monahii din Egipt</i> ..	146
3. Ieronim	149
4. Palladios Galatianul	156
5. Rufin	164
6. Socrate din Constantinopol	170
7. Sozomen	174
8. Ioan Cassian	178
9. Gennadius din Marsilia	185
10. <i>Istoria lausiacă</i> la latini	190
11. „Evagrie condamnat de episcopi”?	192
V. Autorii secolului VI	196
Introducere	196
1. <i>Apostegmele Părinților</i>	200
2. Avva Zosima	208
3. Ioan al Skythopolisului	210
4. Varsanufie și Ioan	214
5. Dorotei din Gaza	229
6. Chiril din Skythopolis	233
7. Evagrie Scolasticul	243
8. Victor al Tunnunei	246
9. Anastasie Sinaitul	248
10. Eutychios al Constantinopolului	249

<i>Scrisoarea împăratului Iustinian către sfântul Sinod [V Ecumenic] cu privire la Origen și la cei care gândesc la fel cu el (martie-aprilie 553) . . . . .</i>	253
--	-----

O primă vedere de ansamblu	259
Introducere	259
1. „Monobiblon-ul lui Palladios, ucenicul lui Evagrie” . .	261
2. „Fericitul Evagrie” sau „sfântul Evagrie”	265
3. O mărturie greacă din secolul XIV	267
4. Problema doctrinară	271

PARTEA A DOUA

După Sinodul V Ecumenic: Autorii secolului VII

Introducere	275
I. Ioan Moschos (?)	277
II. Ioan Scărarul	285
III. Gheorghe Ieromonahul	290
IV. <i>Doctrina Patrum</i>	292
V. Gheorghe Monahul	295

PARTEA A TREIA

Din Evul Mediu până în epoca modernă

Introducere	299
I. Evul Mediu bizantin	301
1. Pavel Everghetinul	302
2. Colecțiile alfabetice de Definiții profane și sacre . .	303
3. Ignatie și Calist Xanthopouloi și Grigorie Palama . .	304
4. Un extras „din <i>Viața sfântului Evagrie</i> scrisă de Palladios”	304
5. O voce latină discordantă: Jacopo Cavaccio	307
6. „Unul din marii sfinți ai acelei vremi”	309

7. Joseph-Marie de Suarès și <i>Scrisoarea despre credință</i> .	310
8. „Filocalia Părinților Neptici”	311
9. Louis-Sébastien Lenain de Tillemont	312
II. Cum s-a văzut Evagrie el însuși?	317
Introducere	317
1. Biserica ortodoxă în fața ereziilor	321
2. „Biserica catholică și apostolică”	327
3. „Sfântul Botez”	330
4. „Sfintele Taine”	333
5. Episcopi, presbiteri și „părinți duhovnicești”	336
6. „Părinții noștri”: garanții credinței ortodoxe	341
7. Prima controversă origenistă	348
8. Origen	354

PARTEA A PATRA

Evagrie devine subiect de studii academice

Introducere	359
I. Principalele etape ale unei stranii evoluții	366
II. Antoine Guillaumont (1915–2000)	371

PARTEA A CINCEA

Câteva considerații pe tema *causa Evagrii Pontici*

Introducere	377
I. Origenist sau origenian? Evagrie și Origen	384
II. La școala sfinților Părinți	408
III. Cu adevărat „riguros identică”?	416
IV. Pledoarie pentru o reabilitare a lui Evagrie	427
V. Vedere de ansamblu asupra câștigurilor acestui studiu	444

EPILOG

<i>Sanctus Evagrius Diaconus?</i>	457
Prescurtări și bibliografie	467

Gabriel Bunge
EVAGRIE PONTICUL FAȚĂ CU ORTODOXIA
— plan general —

I

Apologie și istorie

Introducere

Provocarea. Scopul și metoda acestui studiu

Partea întâi

Înainte Sinodului V Ecumenic

I. Viața lui Evagrie Ponticul

1. Nașterea la Ibora în Pont. Tinerețea în Capadocia
2. Evagrie Ponticul: „Un filozof în deșert”?
3. Mai mult filozof decât teolog?
4. Evagrie, coleg de studii al sfântului Ioan Hrisostom la Antiohia
5. Discipoli ai lui Libanios și auditori ai lui Andragathios
6. Nici preot, nici episcop: doar monah!
7. Auditori ai lui Andragathios
8. Discipoli ai lui Libanios
9. Ioan Hrisostom și trista soartă a ucenicilor și prietenilor lui Evagrie
10. Viața „avvei Evagrius” în pustia Egiptului
11. Căile de nepătruns ale destinului

II. Autorii secolului IV — Autorii favorabili lui Origen

Introducere

1. Vasile cel Mare
2. Grigorie al Nyssei
3. Grigorie din Nazianz
4. Nectarie al Constantinopolului
5. Prim bilanț

III. Autorii antiorigeniști

Introducere

1. Epifanie al Salaminiei

2. Teofil al Alexandriei
3. Ieronim

IV. Autorii secolului V

Introducere

1. Controversa antropomorfită
2. Autorul anonim al *Relatării despre monahii din Egipt*
3. Ieronim
4. Palladios Galatianul
5. Rufin
6. Socrate din Constantinopol
7. Sozomen
8. Ioan Cassian
9. Gennadius din Marsilia
10. *Istoria lausiacă* la latini
11. „Evagrie condamnat de episcopi”?

V. Autorii secolului VI

Introducere

1. *Apostegmele Părinților*
2. Avva Zosima
3. Ioan al Skythopolisului
4. Varsanufie și Ioan
5. Dorotei din Gaza
6. Chiril din Skythopolis
7. Evagrie Scolasticul
8. Victor al Tunnunei
9. Anastasie Sinaitul
10. Eutyhios al Constantinopolului

*Scrisoarea împăratului Iustinian către sfântul Sinod [V Ecumenic]
cu privire la Origen și la cei care gândesc la fel cu el (martie-aprilie 553)*

O primă vedere de ansamblu

Introducere

1. „*Monobiblon*-ul lui Palladios, ucenicul lui Evagrie”
2. „*Fericitul Evagrie*” sau „*sfântul Evagrie*”
3. O mărturie greacă din secolul XIV
4. Problema doctrinară

Partea a doua
După Sinodul V Ecumenic: Autorii secolului VII

Introducere

- I. Ioan Moschos (?)
- II. Ioan Scărarul
- III. Gheorghe Ieromonahul
- IV. *Doctrina Patrum*
- V. Gheorghe Monahul

Partea a treia
Din Evul Mediu până în epoca modernă

Introducere

- I. Evul Mediu bizantin
  1. Pavel Everghetinel
  2. Colecțiile alfabetice de Definiții profane și sacre
  3. Ignatie și Calist Xanthopouloi și Grigorie Palama
  4. Un extras „din *Viața sfântului Evagrie* scrisă de Palladios”
  5. O voce latină discordantă: Jacopo Cavaccio
  6. „Unul din marii sfinți ai acelei vremi”
  7. Joseph-Marie de Suarès și *Scrisoarea despre credință*
  8. „Filocalia Părinților Neptici”
  9. Louis-Sébastien Lenain de Tillemont
- II. Cum s-a văzut Evagrie el însuși?

Introducere

1. Biserica ortodoxă în fața ereziilor
2. „Biserica catholică și apostolică”
3. „Sfântul Botez”
4. „Sfintele Taine”
5. Episcopi, presbiteri și „părinți duhovnicești”
6. „Părinții noștri”: garanții credinței ortodoxe
7. Prima controversă origenistă
8. Origen

Partea a patra
Evagrie devine subiect de studii academice

Introducere

- I. Principalele etape ale unei stranii evoluții
- II. Antoine Guillaumont (1915–2000)

Partea a cincea
Câteva considerații pe tema *causa Evagrii Pontici*

Introducere

- I. Origenist sau origenian? Evagrie și Origen
- II. La școala sfinților Părinți
- III. Cu adevărat „riguros identică”?
- IV. Pledoarie pentru o reabilitare a lui Evagrie
- V. Vedere de ansamblu asupra câștigurilor acestui studiu

Epilog

*

II

„Nu-ți părăsi credința Botezului!”. Hristologia avvei Evagrie Ponticul față cu interpretarea dată de Antoine Guillaumont și continuatorii săi
(în curs de traducere)

Introducere generală: Evagrie „înțeleptul” din secolul IV, campion al ortodoxiei niceene, devine în secolul VI un eretic

Partea întâi
Rolul-cheie al lui Antoine Guillaumont
în studiile evagriene

Introducere

- I. Redescoperirea și editarea de către A. Guillaumont a versiunii siriace a *Kephalaia gnostika*
- II. Centralitatea hristologiei în interpretarea dată de Antoine Guillaumont gândirii evagriene

Partea a doua

Hristologia lui Evagrie văzută de Antoine Guillaumont

Introducere. O primă vedere de ansamblu

- I. Abordarea prin intermediul celor 15 anateme din 553
  - Primă privire critică
  - Concluzie
- II. Probleme de metodologie
- III. Cele trei axiome ale lui Antoine Guillaumont

Introducere

  - A. Prima axiomă: „Hristos”-ul lui Evagrie e un „intelect”
  - B. A doua axiomă: Distincția fundamentală între „Dumnezeu Logosul” și „Hristos natură rațională”
  - C. A treia axiomă: Uzul univoc al numelui *Christos*
- IV. „Hristos Mântuitorul” al avvei Evagrie vs „intelectul Hristos” al monahilor neo-origeniști
- V. Stafia origenismului monahal al secolului VI

Introducere

  1. „Un singur intelect din întreaga așa-zisa Henadă a ființelor raționale”
  2. „În sens propriu” și „în sens impropriu”
- VI. Analiză critică a interpretării lui Antoine Guillaumont
- VII. Scurtă analiză a sentinței KG VI, 14
- VIII. „Sufletul lui Hristos” sau „sufletul Mântuitorului”

Introducere

  1. Viziunea lui Evagrie
  2. „Sufletul lui Hristos” în viziunea lui A. Guillaumont
- IX. „Învățăturile sfinte pe care le-au așezat Părinții” și „credința Botezului”
- X. Evagrie, exeget al „dumnezeieștilor Scripturi”

Partea a treia
Hristologia avvei Evagrie
față cu „credința/crezul Botezului”

Partea a patra
În căutarea unor criterii obiective

Introducere

- I. „Venirea Domnului în viața oamenilor”
- II. „Trecerea Mântuitorului în iad”
- III. Câteva reguli generale

Introducere

1. Cele două „aspecte” principale ale Domnului
2. Formula „«hristos»-ul care are în el pe Dumnezeu Logosul”
- IV. Problema dublei accepțiuni a numelui *Christos*
- V. Adevăratul sens al formulei „iar Hristos numesc pe Domnul venit cu Dumnezeu Cuvântul”

Partea a cincea
Rolul central al *Kephalaia gnostika*

I. Stafia origenismului

Excurs. Echivalențele între termenii greci și siriaci

II. Stafia *Kephalaia gnostika*

Partea a șasea
Influența interpretării lui Antoine Guillaumont

1. François Refoulé (1961) / 2. Alois Grillmeier (1979, 1982²) /
3. Francis Kline (1985) / 4. Paul Gehin (1987) / 5. Luke Dysinger (2005) / 6. Paul Géhin (2007) / 7. Julia S. Konstantinovskiy (2009) /
8. Augustin Casiday (2013) / 9. I.L.E. Ramelli (2015) / 10. Editorii *Scholies aux Psaumes* (2021)

Epilog

Apendice. A fost Evagrie anatemizat în anul 553?

Introducere. *Historia magistra* / 1. Teodor al Skythopolisului / 2. *Scrisoarea lui Iustinian către episcopi* / 3. Cele 15 anateme / 4. Inopor-

tun politic? / 5. Sinodul alexandrin din 400 / 6. Chiril din Skythopolis / 7. Evagrie Scolasticul / 8. Anastasie Sinaitul / 9. Victor al Tunnunei / 10. Eutyhios al Constantinopolului / 11. O *damnatio memoriae* eşuată / 12. „Căutare/cercetare” și „dogmă” în spiritul lui Evagrie / 13. O tăcere asurzitoare / 14. Nici condamnat, nici anatemitizat

Sanctus Evagrius Diaconus?

*

III

„Căutare” și „dogmă” în gândirea avvei Evagrie Ponticul
— în chestiunile controversate ale „preexistenței” sufletelor
și „apocatastazei universale” a ființelor raționale
(în curs de traducere)

Introducere

Partea întâi

A susținut Evagrie teoria „preexistenței” sufletelor?

I. Timp și spațiu în gândirea lui Evagrie

„Prima creație” / „Hristos”-ul sau „sufletul lui Hristos” / „A doua creație” / „A trei creație”

II. O „creație simultană”?

III. Iustinian și neo-origenismul palestinian

IV. Creatorul veșnic și creația Sa rațională

V. „Singur Sufletul lui Hristos...”

Principalele câștiguri doctrinare

Partea a doua

A susținut Evagrie teoria „apocatastazei universale”?

Cuvânt-înainte

Introducere

- I. Premise biblice
- II. Caracterul ontologic „secund” al „răului” și implicațiile lui posibile
- III. Soarta eshatologică a „duhurilor răutății”
- IV. „Toată natura rațională va sluji lui Hristos”
- V. Omul, singur obiect al providenței divine
- VI. Proba interpretării noastre — exegeza evagriană la *Prov 7, 4*
- VII. „Căutările” savante ale lui Origen
- VIII. Urmarea analizei interpretării evagriene la *Prov 7, 19–20*
- IX. Soarta eshatologică a diavolului și demonilor lui
- X. Cazul lui Iuda Iscarioteanul trădătorul
- XI. Analiza sentinței KG V, 11
- XII. La școala lui Grigorie din Nazianz „cel drept”
- XIII. „Ce au învățat cuvintele dumnezeiești și cei care au avut o înțelegere mai înaltă a lor”
- XIV. Evagrie ca povățuitor duhovnicesc

Partea a treia

A fost Evagrie anatemitat la Sinodul V Ecumenic?

Introducere

- I. Evagrie și prima controversă origenistă
  1. Viața lui Evagrie
  2. Prima controversă origenistă
Teofil al Alexandriei și Evagrie
  3. Tăcerea lui Epifanie al Salaminiei
  4. Trista soartă a prietenilor și ucenicilor lui Evagrie
  5. Urmările primei controversă origeniste
  6. Ieronim începe să discrediteze pe Evagrie
  7. A doua controversă origenistă
  8. Cazul *Kephalaia gnostika*

II. Când, de cine și din ce motiv a fost anatemizat Evagrie?

Introducere

1. Data condamnării
2. Miza doctrinară
Scrisoarea lui Iustinian
Cele 15 anateme din 553
Miza hristologică
3. Cine a condamnat persoanele lui Evagrie și Didym ?
Mărturia lui Anastasie Sinaitul
Mărturia lui Victor al Tunnunei
4. Din ce motiv a condamnat patriarhul Eutychios persoanele lui Evagrie și Didym ?
5. Din ce motiv au refuzat monahii de la Noua Lavră să accepte condamnarea celor „Trei Capitoale” și propria lor condamnare?
6. Scrisoarea lui Iustinian, cele 15 anateme și rolul patriarhului Eutychios

Concluzii

III. O eventuală condamnare postumă a lui Evagrie ar fi fost totuși justificată?

1. Partea lui Evagrie în cele 15 anateme
  2. Hristologia lui Evagrie în fața „acestei singulare hristologii”
  3. „Trecerea Mântuitorului în iad”
  4. Viziunea lui A. Guillaumont
  5. Dumnezeu Logosul și „hristos”-ul Său
  6. Interpretarea sentinței KG VI, 14
  7. Întruparea în viziunea lui A. Guillaumont
  8. Coborârea lui Dumnezeu Logosul la iad (urmare)
  9. Tratarea citatului din sentința KG I, 77
  10. Numele *Christos* în sens „propriu” și „impropriu” și originea origeniană a acestei distincții
  11. Relația Hristos–Tatăl
  12. Relația Hristos–ființele raționale
  13. Formula stereotipă „iar Hristos numesc pe Domnul venit împreună cu Dumnezeu Cuvântul”
  14. Relația între *gnōsis tēs monados* și *gnōsis ousiōdēs*
  15. Bazele ontologice ale existenței noastre
  16. „A fi cunoaștere ființială” și „a primi cunoaștere ființială”
- Principalele câștiguri doctrinare

17. De inspirație fundamental evagriană sau mai degrabă origeniană?
„Unitate divină” sau stare de unicitate între Creator și creaturile raționale?
„Rămas unit cu Unitatea”?
Analiză lexicală și doctrinară a sentinței KG I, 77
18. A fost Evagrie „isohrist” *avant la lettre*?

Epilog

1. Istoria Bisericii
2. Chestiunea dogmatică

Concluzie